

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Педько Катерини Василівни

**«Психологічні чинники відновлення соціального капіталу
внутрішньо переміщених осіб»,**

подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Значна частина населення України внаслідок конфлікту на сході України опинилась в статусі внутрішньо переміщених осіб. Дисертантка наголошує на необхідності виявлення обставин, які б могли прискорити процес їх адаптації до нових умов проживання. Соціальний капітал розглядається К. В. Педько як найбільш важливий фактор їх життя, який зазнав значних деформацій. Він формується та накопичується впродовж значного періоду часу, а в результаті вимушеного переїзду швидко втрачається.

Проблема інтеграції вимушених переселенців до умов регіону прибуття є дуже важливою для збереження збалансованості українського суспільства та забезпечення його сталого розвитку, тому вважаємо, що актуальність теми дисертації, її суспільну та практичну значущість виразно обґрунтовано у роботі. Стратегічною метою дослідження є визначення впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб, оскільки, незважаючи на достатню кількість спроб теоретичного та емпіричного осмислення феномену вимушеної міграції, все ж відчувається брак досліджень, пов'язаних із системним баченням цієї проблеми.

Вагомість проведеного дослідження підтверджено його виконанням у межах науково-дослідної роботи лабораторії психології мас і спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України «Психологічні стратегії адаптації спільноти до умов і наслідків воєнного конфлікту» (державний реєстраційний номер 0116U003300).

Дисертанткою визначено основні компоненти соціального капіталу – ресурси соціальної мережі особи, довіра та готовність до взаємодопомоги; психологічні чинники відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб, а саме, соціальна ініціативність, переконаність в справедливості, доброзичливості та контрольованості оточуючого світу та перцептивно-інтерактивна компетентність; з'ясовано їх особливості та механізми дії на соціальний капітал переселенців. Це надає можливість охарактеризувати дисертацію К. В. Педько як таку, що містить наукову новизну.

Заслуговує схвалення аналіз концепцій соціального капіталу та основних наукових підходів до його інтерпретації, проведений дисертанткою у першому розділі **«Теоретичні засади вивчення соціального капіталу та його особливостей у внутрішньо переміщених осіб»**. Зокрема, авторка приділяє увагу ресурсному підходу, який розглядає соціальний капітал як комплекс реальних або потенційних ресурсів, які пов'язані з членством в групі, як ресурс соціальних взаємодій, що формується в соціальних мережах та доступний їх членам.

Слід наголосити на міждисциплінарному характері наукової та прикладної проблеми вивчення міграційних процесів, як наукового феномену. Огляд наукової літератури виявляє обізнаність дисертанта з проблемою, проаналізовано наукові вітчизняні та зарубіжні підходи до вивчення проблеми вимушеної міграції та її наслідків; окреслено межі та особливості застосування поняття «соціальний капітал» у соціальній психології.

Визначаючи предметно-поняттєвий простір дослідження, дисертантка спирається на численні дослідження у соціології, політології, психології. Слід відзначити, що дисертанткою піднято дуже великий пласт зарубіжних досліджень із зазначеної проблеми, всі окремі факти набули у тексті належного трактування, ретельно вписані у загальний контекст головної ідеї роботи.

В результаті проведеного теоретичного аналізу автором розроблено модель впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу внутрішньо

переміщених осіб, яка поєднує всю роботу в єдиний вектор дослідження та робить наукові умовиводи доказовими та переконливими.

Характеризуючи другий розділ дисертаційної роботи **«Методичні засади та процедурні особливості вивчення впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб»**, слід вказати на продуманість і обґрунтованість емпіричної частини, в якій, зокрема, дисертанткою визначено етапи дослідження, що відображають дослідницьку логіку наукового пошуку: на першому відбулася діагностика міри вираженості необхідних показників, на другому визначено особливості зв'язків між компонентами соціального капіталу ВПО, на третьому – перевірено припущення про ієрархічність побудованої системи психологічних чинників відновлення соціального капіталу ВПО другого порядку, на четвертому – особливості соціального капіталу ВПО, залежні від рівня прояву виділених психологічних чинників.

Вважаємо за необхідне підкреслити класичний варіант побудови емпіричного дослідження – виокремлення для порівняння експериментальної та контрольної груп, що надає можливість верифікувати результати. Ретельно представлено вибірку дослідження з достатньою аргументацією щодо її складу та особливостей побудови. Контрольну групу досліджуваних склали особи, які тривалий час не змінювали місце проживання, тому соціальний капітал вказаної групи осіб прийнято за умовну норму соціального капіталу. Представлені в дисертації загальна організація, шляхи та методи дослідження, детальне обґрунтування обраних статистичних методів, заслуговують позитивної оцінки та виявляються адекватними завданням, які поставлені дисертанткою.

Основні емпіричні наукові результати представлено К. В. Педько у третьому розділі **«Особливості впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб»**. Коректне застосування методів статистичного аналізу даних дозволило дисертанту розподілити, узагальнити, упорядкувати досить великий обсяг емпіричного

матеріалу, отриманого за допомогою різноманітних діагностичних методів – опитувальників, шкалування, процедури самоопису, анкетування.

Доцільним є застосування методів статистичної обробки даних, зокрема, порівняльного, кореляційного, кластерного, факторного, дисперсійного видів аналізу, причому кожного разу дисертантка детально пояснює необхідність, призначення та особливості вибору саме такого методу опрацювання кількісних показників. Слід зауважити, що психологічний контекст дослідження, змістовна інтерпретація виглядає вагомою та переконливою.

Результати емпіричного дослідження надали змогу з'ясувати специфіку соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб та можливості для його відновлення. Заслуговує схвалення, що при інтерпретації своїх даних дисертантка порівнює власні результати з аналогічними результатами інших дослідників, підкреслюючи схожість або певні особливості своєї наукової позиції.

Проведений аналіз є всебічним, різновекторним, що надає можливість, як позитивний момент дисертації, відмітити повноту і внутрішню несуперечливість проведеного дослідження, здатність дисертантки знайти місце для кожного наукового факту у цілісній площині авторської наукової концепції.

На основі результатів емпіричного дослідження дисертанткою розроблено рекомендації по відновленню соціального капіталу для психологічної роботи з внутрішньо переміщеними особами, що підкреслює практичну цінність роботи.

Можна зробити загальний висновок, що отримані в роботі результати характеризуються новизною, мають теоретичну та науково-практичну цінність, можуть бути застосовані для подальшої розробки цієї проблематики.

Загалом позитивно оцінюючи рецензовану роботу К. В. Педько, вважаємо за доцільне висловити зауваження та побажання до деяких аспектів дисертації:

1) Перше питання стосується уточнення змісту та операціоналізації поняття «довіра», яка розглядається авторкою як один із основних компонентів соціального капіталу. У теоретичній частині роботи переважно мова йде про міжособистісну довіру, наприклад, «здатність особи довіряти, ... проявляється у міжособистісній взаємодії» (стор.55), «наявність довіри буде збільшувати

близькість стосунків з іншими людьми» (стор.56), водночас, застосована дисертанткою «Шкала соціальної довіри Роттера» містить дві підшкали – «соціальна довіра» (до соціальних об'єктів) та «інституційна довіра» (до певних соціальних інституцій). Крім того, в емпіричній частині отриманий такий цікавий факт: «статистично значущі обернені зв'язки наявні в групі ВПО між показником емоційного ресурсу (особисті зв'язки з іншими людьми (*авторське уточнення*)) та такими показниками як соціальна довіра та інституційна довіра» (стор. 111-112). Хотілося б уточнити, який рівень прояву довіри розглядається у кожному конкретному випадку?

2) Є певне зауваження стосовно проведення електронного опитування через гугл-форми. Дисертантка, випереджаючи питання, намагається заздалегідь обґрунтувати такий варіант отримання первинних емпіричних даних. З одного боку, це дуже сучасний спосіб, з іншого, серед застосованих методик є й особистісні, які за класичними психодіагностичними вимогами, не рекомендовано проводити поза безпосереднім спілкуванням з досліджуваним. Робота психолога, який не бачить свого респондента, його емоційних реакцій, спонтанних коментарів тощо, викликає певну незгоду.

3) Одним із чинників відновлення соціального капіталу вимушених переселенців, як вказує дисертантка, є «толерантне та підтримуюче ставлення приймаючої громади» (стор.12 автореферату), проте, оскільки цей момент не було вивчено на емпіричному рівні, є побажання взяти до уваги ще цей вектор для подальшого наукового дослідження.

4) Побажання розробити та оприлюднити більш детальні рекомендації по відновленню соціального капіталу для психологічної роботи безпосередньо з внутрішньо переміщеними особами, для соціальних служб, які опікуються їх проблемами, для практичних психологів, які працюють з ними тощо.

Наведені зауваження та побажання не ставлять під сумнів вагомість основних результатів дисертаційного дослідження і, отже, не можуть вплинути на його обґрунтовану вище загальну позитивну оцінку.

Дисертація Педько Катерини Василівни за змістом відповідає спеціальності 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи, стиль викладання матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі.

Результати дослідження пройшли апробацію шляхом їх обговорення на науково-практичних конференціях, автор має достатню кількість публікацій у фахових виданнях, всі основні наукові результати відображено у публікаціях.

Автореферат за своїм змістом відбиває основні положення, програму дослідження та висновки дисертації. Загальне оформлення дисертації та автореферату відповідає державним вимогам до оформлення кандидатських дисертацій та публікацій.

В цілому дисертація Педько Катерини Василівни «Психологічні чинники відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб», є завершеною науковою працею, в роботі отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирішують наукову проблему психологічного забезпечення відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб, має значне практичне застосування, за формою та змістом відповідає чинним вимогам до кандидатських дисертацій, а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:

Доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри
загальної та соціальної психології
Херсонського державного університету

Блинова О. Є.

09.12.2019